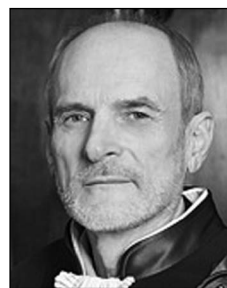

ABORDĂRI CONCEPTUALE ÎN DEFINIREA CONSTITUȚIONALISMULUI

Victor POPA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, judecător al Curții Constituționale a Republicii Moldova

CONCEPTUAL POINTS OF VIEW IN DEFINING CONSTITUTIONALISM

Constitutionalism is one of the main categories in the history of legal doctrines and political science pillar of constitutional law. Through the constitutionalism political aspect is presented as a system created special relationship between state and society on the basis of consensus, as a doctrine and political ideology motion.

Key words: constitution, constitutionalism, constitutional law, constitutional order.

Constituționalismul este unul din principalele categorii în istoria doctrinelor juridice și politice, un pilon în știința dreptului constituțional. Prin aspectul politic constituționalismul se prezintă ca un sistem de relații speciale create între stat și societate pe baza unui consens, ca o doctrină și mișcare a ideologiei politice.

Cuvinte-cheie: constituție, constituționalism, drept constituțional, ordine constituțională.

Termenul de constituționalism derivă din cuvântul „constituție”, însă nu este echivalent cu acesta și are mai multe semnificații în științele moderne juridice, politice și istorice. În sensul contemporan al cuvântului constituțiile au apărut în Epoca nouă, atunci când se formulau teoriile și se zideau temeliile unui stat democratic modern. Cunoaștem bine că termenul „constituție” derivă din latină „constitutio” (stabilire, prescripție, fundație) și este cunoscut din epoca romană. Conceptul constituționalism, având ca rădăcină cuvântul constituție, evident că a apărut odată cu apariția constituțiilor, însă, teoria constituționalismului sau mișcarea constituționalismului a pornit cu mult mai înainte.

De menționat că în știința modernă al dreptului constituțional termenul constituționalism nu este utilizat suficient de larg, atenție majoră se acordă problemelor ordinii constituționale, precum și conținutului material și formal ale constituției. Probabil prin aceasta și se explică faptul că diferiți autori interpretează constituționalismul în mod diferit — unii ca un proces, alții ca principiu, sau ca formă de guvernare, iar în anumite situații el este echivalat cu constituționalitatea și cu ordinea constituțională.

Examinarea ideilor constituționale trebuie să fie bazată pe analiza conceptului principal de constituționalism, pe esența și conținutul acestuia. „Constituționalismul” este unul din principalele categorii în istoria doctrinelor juridice și politice, un pilon în știința dreptului constituțional.

Constituționalismul este un fenomen complex și multiaspectual și din această perspectivă, de obicei este abordat sub aspectul de:

- ideologia constituțională;
- proces;
- mișcare;
- realitate politico-juridică;
- rezultat juridic;
- forma cadrului normativ al sistemului de drept în țară;
- tipul fundamentelor constituționale în relațiile între stat, societate și persoana;
- tipul ordinii constituționale (liberal, socialist, statalist)

Din aceste perspective în literatura de specialitate, diferiți autori definesc constituționalismul în mod diferit, cum ar fi:

- 1) teorie politico-juridică evoluând odată cu instituțiile politice, juridice și statale cărora le-a configurat structura și funcțiile;¹
- 2) stare de fapt complexă, de natură politico-juridică, ce exprimă un sistem de opinii și concepții progresiste cu privire la receptarea în constituție a valorilor general-umane privind statul de drept și democratic, protecția drepturilor omului, separarea și echilibrul puterilor în stat;²
- 3) teorie a constituției, istoria și practica dezvoltării constituționale într-o anumită țară, într-un grup de țări, în societatea mondială în general;³
- 4) mișcare socială, teorie, doctrină și practică constituțională corespunzătoare valorilor general umane specifice unei societăți libere organizate într-un stat de drept, social și democratic;⁴
- 5) mișcare concretizată în adoptarea și perfecționarea constituțiilor scrise la nivelul unui stat suveran, iar cu timpul sa extins dincolo de frontierele statului;⁵
- 6) mișcare apărută în Secolul Luminilor, propunându-și să substituie cutumelor existente — vagi imprecise și care lasă o foarte largă posibilitate de acțiune discreționară — constituțiile scrise;⁶
- 7) un sistem special de cunoștințe privind valorile politico-juridice fundamentale ale democrației: esența lor, formele de exprimare, metodele și gradul de realizare;⁷
- 8) o propagare a idealurilor constituționale, un simbol al nivelului de libertate în stat;⁸

1 Ioan Muraru, Mihai Constantinescu, Studii constituționale, Ed. ACTAMI, București, 1995, p. 96.

2 Teodor Cârnaț, Drept constituțional, Chișinău, 2010, p. 56.

3 О.В. Иванова, Верховенство закона как принцип конституционализма // Право и жизнь, nr. 9, 2005, f. 86.

4 Ion Guceac, Constituția la răscruce de milenii, Chișinău, 2013, p. 193.

5 Geneveva Vrabie, Le constitutionalisme europeen — fenomen complexe et integreteur. Buletin Științific, nr. 17. Universitatea Mihail Cogălniceanu, Iași, 2008, p. 5.

6 Ion Deleanu, Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat, Ed.C/H.BECK, București, 2006, p. 208.

7 Ю. Тодька, А.С. Бурлака. Конституция Украины, других стран СНГ в условиях переходного периода, Харьков, 1993, p. 4.

8 Vlad Constantinesco, Stephan Piere-Caps, Droit constitutionnel, 2 edition, Presses Universitaires de France (PUF), 2004, f. 8.

9) o ideologie de organizare a puterii și protejare a libertății, în special principiilor separării puterilor și reprezentanțelor⁹;

10) o ideologie politico-juridică, generalizări intelectuale specifice unei anumite perioade a dezvoltării istorice.¹⁰

După cum observăm, în știința dreptului constituțional *constituționalismul* nu are o definiție unică și este interpretat în mod diferit. Analizând diverse caracteristici ale acestuia putem concluziona că în știința dreptului se formează trei abordări principale ale noțiunii constituționalism:

- a) politică,
- b) istorico-filosofică;
- c) juridică.

Prin aspectul politic constituționalismul se prezintă ca un sistem de relații speciale create între stat și societate pe baza unui consens, ca o doctrină și mișcare a ideologiei politice. În opinia lui Iurie Todîca, constituționalismul, privit în aspectul politic, constituie relații speciale între stat și societate. El prezintă o formă de relații armonioase între societatea și valori, principii și mecanisme corespunzătoare¹¹.

În aspectul filosofico-istoric constituționalismul este prezentat ca o doctrină a constituției, incluzând în sine ideile premergătoare a constituției din legea divină, a naturii, originea contractuală a statului, doctrinele a plutocrației, tiraniei, despotismului, democrației și etc.

Aspectul juridic al constituționalismului în sens restrâns se privește ca un regim special de funcționare a puterii de stat în baza unor metodologii constituționale, iar în sens larg est văzut ca un sistem politico-juridic complex.

Caracteristicile politice și filosofo-istorice al constituționalismului cu siguranță prezintă un interes, însă, în cadrul acestora, de regulă, se aprobă teze foarte abstracte, iar aspectul lor juridic ne permite definitivarea clară a fenomenului, care este metodologic necesar pentru cercetările științifice ale constituționalismului. Fiind una din cele mai importante categorii ale științei moderne în dreptul constituțional, el nu poate fi determinat *in abstracto*.

O astfel de abordare tridimensională a concepției constituționalismului, într-o anumită măsură, este caracteristic pentru majoritatea cercetărilor moderne.

Susținem opinia prof. Ion Guceac precum că, noțiunea de constituționalism cuprinde și un sistem de mecanisme, care garantează și protejează în continuu valorile sociale acceptate de societatea civilă.¹²

9 Georges Burdeau, Francis Hamon, Michel troper, Droit constitutionnel, 23-e edition, LGDJ, Paris, 1993, f. 56.

10 V.M. Șaroval, Сучасний конституціоналізм, Kiev, 2005, f. 17

11 Ю. Тодыка, В.С. Журавский. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів, Kiev, 2002, p. 55.

12 Gheorghe Costache, Ion Guceac, Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept, Chișinău, 2003, f. 86.

În acest sens cercetătorul american A.E. Dick Howard studiind constituționalismul în Europa Centrală și de Est susține că acesta presupune:

- societatea deschisă; înțelegerea între guvernanți;
- limitarea puterii executivului; respectul suprem al persoanei;
- supremația legii; aplicabilitatea constituției;
- suveranitatea poporului exprimată prin voința poporului și controlul asupra statului;
- separația puterilor în stat; controlul judecătoresc;
- traducerea în viață a normelor constituționale prin sistemul legislativ;
- valoarea educativă a constituției¹³.

Analizând construcția lui Dick Howard observăm că defapt, elementele constitutive ale constituționalismului reprezintă conținutul material al acestuia, apărut în cadrul diferitor idei filosofice, politice, juridice privind organizarea statală a puterii, începând lu lucrările unor mari filosofi antici și din epoca luminilor cum ar fi: Aristotel (384-322 î.e.n.); Platon (427-347 î.e.n.), Socrate (469-399 î.e.n.), Cicero (106 î.e.n.-43 î.e.n.); Niccolò Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Charle Montesquieu (1689-1755), Adam Smith (1723-1790); Baruch Spinoza (1632-1677); Volter (1694-1778).

Lucrările acestora au avut influență masivă asupra gândirii filosofice și politice inclusiv în spațiul românesc în care sa-u remarcat prin lucrări deosebit de importante: Gheorghe Șincai (1754- 1816); Samuil Micu Klein (1745-1806); Ionică Tăutu (1798-1830); Andronache Donici (1760-1829); Constantin Negruzzi (1808-1868); Alecu Russo (1819-1859) și alții.

Ideile filosofice, politice și juridice privind organizarea și funcționarea puterilor în stat le găsim și în prezent dezvoltate în diferite monografii, eseuri, teze ale autorilor români și autohtoni cum ar fi: Gh. Alexianu, Paul Negulescu, Constantin Disescu, Tudor Drăganu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Genoveva Vrabie, Gheorghe Iancu, Simina Tănăsescu, Ion Guceac, Teodor Cârnaț, Alexandru Arsene, Victor Popa, Boris Negru, Smochină Andrei, Gheorghe Avornic și mulți alții.

Conținutul priorităților generale ale constituționalismului nu trezește dubii întrucât, după cum am observat din elementele constitutive desenate de Dick Howard, ele cuprind o largă gamă de principii democratice în organizarea statală care finalizează cu o lege fundamentală denumită *Constituție*.

Este adevărat, unii autori admit o formă simplificată a noțiunii de constituționalism, utilizând definiția din Marele dicționar juridic — constituționalismul este o formă de guvernare limitată de constituție, un sistem politic bazat pe constituție.¹⁴ Astfel, Evghenia Denciu susține că guvernarea pe baza de constituție în doctrină este definită ca constituționalism. Desigur că această viziune privind constituționa-

13 A.E. Dick Howard. *Toward Constitutionalism and Democracy in Central and Eastern Europe*, (editor) (Virginia Commission on the Bicentennial of the United States Constitution, 1992).

14 Евгения Денчук. Конституционный строй Республики Молдова и Украины. Teza de doctor în drept, 2005, www.cnaa.acad.md, p. 47.

lismului este absolut greșită, mai mult de atât, autorul confundă doctrina juridică cu definiția din Marele dicționar juridic.

De menționat că existența Constituției în stat nu înseamnă că acest stat poate fi considerat constituțional. Un stat constituțional este caracterizat în primul rând prin faptul, că există anumite garanții, care asigură o subordonare a statului legii. Aceste garanții în ansamblu formează regim constituțional, iar cele mai importante sunt edificate de Constituția în rang de principii constituționale și formează baza regimului constituțional.

Latura formal-legală a constituționalismului presupune existența în societate a legii fundamentale a statului (*constituția*), care stabilește guvernarea poporului, volumul de împuterniciri și separarea tuturor ramurilor de guvernare și garanțiile în respectarea drepturilor oamenilor. Unde dreptul este obligatoriu atât pentru guvernanții, cât și pentru cei guvernați. Supremația legii asupra deciziilor arbitrare ale guvernanților se asigură prin separarea puterilor, printr-o poziție înaltă a legiuitorului, dependența acestuia (prin mecanismul alegerilor) de popor, de națiune, precum și printr-un sistem judecătoresc echivalent și accesibil pentru toți cetățeni.

Constituția — ca legea fundamentală, devine un acord între societate și stat privind delimitarea domeniilor de activitate: societatea civilă este un domeniu de libertăți individuale și interese particulare, iar statul — un domeniu de autorități publice și interese comune.

Cu toate acestea, constituționalismul este un concept larg. În sensul dreptului material constituționalismul include în sine teoria constituției în general, precum și istoria și practica dezvoltării constituționale unei sau altei țări, guvernare limitată prin constituție și un sistem politic bazat pe constituție și pe metode constituționale de guvernare. De menționat, că *constituția* și *constituționalismul* nu sunt noțiuni identice și ele nu pot fi confundate.

În opinia noastră, *constituționalismul* reprezintă un sistem complex și multilateral, care funcțional depășește limitele constituției și a dreptului în general, reflectând particularitățile mentalității și modului de viață a poporului. Constituționalismul este compus dintr-un ansamblu de elemente strâns legate între ele, interconținute și interdependente. Prin urmare, cele mai fructuoase sunt cercetările sistematice ale constituționalismului, ce permit, în primul rând, integrarea, sintetizarea științelor teoretice și practice în domeniu, care în prezent reprezintă un sistem de semi elemente și un sistem întreg unic, și, în al doilea rând, pregătirea bazei și condițiilor prealabile pentru analiza și diferențierea lor în viitor la un nivel calitativ pentru a putea fi integrate în viața social-politică a societății.

Astfel, *constituționalismul* ca un sistem a principalelor idei și viziuni privind dezvoltării democratice și structurii statului, organizării puterilor și relațiile acestora cu cetățenii apare ca o teorie, care justifică necesitatea organizării democratice a statului bazată pe constituție.

Reieșind din cele menționate supra putem concluziona că constituționalismul este o teorie politico-juridică, care reprezintă în sine un sistem special de științe

despre valorile fundamentale politice și juridice ale democrației, esenței lor, formelor de exprimare, metodelor și gradul de implementare. Constituționalismul reprezintă ideologia și propagarea idealelor constituționale, este istoria și practica dezvoltării constituționale într-o anumită țară, într-un grup de țări, în comunitatea mondială în ansamblu, constituționalismul este mișcarea spre un stat constituțional de drept, în care constituția (legea fundamentală) stabilește principiile de bază ale unui sistem democratic constituțional, cum ar fi:

- democrația;
- supremația legii în societate;
- coerența statului în activitatea sa prin legislația;
- inviolabilitatea drepturilor și libertăților omului;
- separarea puterilor;
- suveranitatea națională;
- pluralismul politic;
- multitudinea formelor de activități economice.

De asemenea, este necesar să reținem că în literatura juridică există și alși termeni, care au în structura sa cuvântul constituție, de exemplu: „ordine constituțională“, „stat constituțional“, „constituționalitate“, „regim constituțional“. Deși s-ar părea că unele similitudini există, aceste noțiuni sunt diferite prin conținutul lor. *Constituționalismul, cum am menționat, este o noțiune mai amplă și include în sine și ordinea constituțională și statul constituțional și regimul constituțional și constituționalitatea.*

Cele expuse supra vorbesc de existența unui constituționalism real. Însă, constituționalismul, ca un sistem de reglementare a cadrului legal în relațiile între societatea și persoana cu puterea de stat, poate fi și fictiv. Sub constituționalismul fictiv se înțelege o reglementare constituțională a unui anumit model de guvernare, care în forma finală se implementează în alte condiții sociale și istorice, și, ca urmare, capătă un alt conținut politic concret cu alte funcții sociale.¹⁵

Împărtășim această opinie, deoarece întradevăr, astăzi există state care dispun de constituții însă, regimul politice instaurat este unul totalitar, sau oligarhic care se acoperă cu o Constituție.

Constituționalitatea statului nici de cum nu se limitează prin existența unei legi fundamentale, care, eventual, stabilește un anumit compromis între forțele social-politice, ce delimitează structura statului și competența organelor publice. Constituționalitatea nu se limitează și prin faptul că această lege fundamentală acționează în practică, are o forță supremă față de alte legi și poate fi modificată doar printr-o procedură legislativă specială. Acestea sunt criteriile necesare pentru constituționalitatea statului, însă nu sunt suficiente. Astăzi constituționalitatea statului este, în primul rând, coerența acestuia cu dreptul, iar constituția — declarația drepturilor omului și cetățeanului garantate de puterea de stat, care totodată limitează exerci-

15 А.Н. Медушевский, Мнимый конституционализм // Вестник Московского университета, Серия. 12. Политические науки, 1995. № 3, ф. 21.

tarea puterii. Altfel vorbind, constituția este o formă adecvată de natura juridică de legitimarea fundamentală a organizării și funcționării puterilor de stat în relațiile cu subiecții societății civile.

Exercitarea constituțională a puterii de stat semnifică că ideile dreptului și pozitivismul acestuia, funcțiile sociale și caracterul constructiv al legilor, care creează baza legislativă, sunt supuse ideologiei drepturilor omului ca o totalitate de cerințe premergătoare a constituirii legislative, care în mod obiectiv rezultă din viața umană în societatea modernă industrială și postindustrială.¹⁶

Aceste cerințe creează o fundamentare practică a constituției și servesc în calitate de criterii juridice, și nu politice sau morale, de aprecierea caracterului constituțional al statului. Astfel, constituția conține în sine criterii, care ne permit să apreciem funcționalitatea puterii statului din poziția dreptului, să aducem activitatea puterii de stat în concordanță cu legea.

Astfel, într-o societate democratică constituțională (de drept) a statului sistemul garanțiilor de libertate, independență și proprietate urmează să fie consacrat în primul rând în constituție, iar această presupune acțiune directă a normelor constituționale și proceduri eficiente ale controlului constituțional. Întâi de toate, este vorba de drepturile omului și cetățeanului, exprimate printr-o măsură minimă inalienabilă de libertate în societate și în stat, prin care se limitează instituirea unor interdicții legislative (legea nu poate interzice ceea ce este garantat de constituție). Din această rezultă că în cazul, în care articolele din constituție garantează drepturi și libertăți și, în același timp, stabilesc că realizarea acestor drepturi și libertăți este reglementată sau chiar poate fi limitată prin lege, în realitate articolele constituționale nu garantează nimic.

În ceea ce privește noțiunea regimului constituțional, ea este mult mai îngustă și presupune, din punct de vedere material, un sistem de reguli, care reglementează organizarea și realizarea puterii în stat la o anumită etapă a dezvoltării sale printr-un act special politic și juridic, numit constituție.¹⁷ Astfel, regimurile constituționale reprezintă modalități de exprimare a regimurilor politice prin lege și organizare constituțională. Constituția — legea fundamentală a statului, stabilește ideile politice și modalitatea de organizare, reflectate printr-un regim politic corespunzător.

Există opinii diferite privind rolul constituției în dezvoltarea statului. În perioada luptelor cu absolutismul regal în trecut, iar în unele țări din Est și în prezent, ideologii în lupta pentru democrație, reieșind din conceptele voluntariste, acordă constituției un rol decizional în stabilirea regimului social și politic al țării. Din punctul lor de vedere, totul depinde de ideile de care se conduc creatorii constituției: sistemul social va fi echitabil dacă se va adopta o constituție „bună”. Desigur, pe hârtie poate fi scris orice text al constituției. Însă, dacă acesta nu va corespunde condițiilor social-politice el va rămâna un text mort.

16 Козлова Е.И, Кутафин О.Е. Конституционное право России: учебник. М., 2001. с. 90.

17 Cristian Ionescu, Drept constituțional și instituții politice, Volumul I, Ed. Lumina Lex, București, 1997, p. 108.